

Zamolčani borec za pravico in resnico

Pogovor z revolucionarjem,
borcem španske državljanske
vojne, Silvestrom Furlanom

Abstract

An Unknown Fighter for Justice and Truth.

A Conversation with Silvester Furlan, a Revolutionary and Spanish Civil War Fighter

In the interview, Silvester Furlan talks about his revolutionary path. He became politicized in the pre-war Kingdom of Yugoslavia as a young activist and member of the Alliance of the Communist Youth of Yugoslavia (SKOJ). Later, he escaped to the Soviet Union, and fought in both the Spanish civil war and the French Resistance of Charles De Gaulle. Silvester Furlan was a communist, but never a member of the Communist Party due to his rejection and criticism of democratic centralism because it was in conflict with his democratic principles.

Keywords: Silvester Furlan, workers' movement, Alliance of the Communist Youth of Yugoslavia (SKOJ), Soviet Union, Spanish civil war, Informbiro

Povzetek

Silvester Furlan v intervjuju povzema svojo življenjsko in revolucionarno pot: od njegove politizacije in vstopa v aktivistično življenje mladega skojevca v predvojni Kraljevini Jugoslaviji, pobega v Sovjetsko zvezo, boja v španski državljanski vojni in nato borca v odporniškem gibanju generala De Gaulla. Silvester Furlan je bil komunist, vendar nikoli član komunistične partije, ker je bil demokrat in je nasprotoval demokratičnemu centralizmu.

Ključne besede: Silvester Furlan, delavsko gibanje, Zveza komunistične mladine Jugoslavije (SKOJ), Sovjetska zveza, španska državljanska vojna, informbiro

V začetku tretjega tisočletja sem imel neverjetno priložnost, da sem lahko za Radio študent pripravil pogovor s takrat še živim, enaindevetdesetletnim revolucionarjem Silvestrom Furlanom, trdoživim borcem v španski državljanski vojni. Bil je izredna osebnost, človek, ki ga je socialistična država povsem izključila iz javnega življenja, čeprav je že od mladih nog sodeloval v jugoslovanskem in svetovnem delavskem gibanju in bil večkrat v prvih vrstah revolucije. Revolucionarna pot ga je vodila iz Slovenije v Sovjetsko zvezo, Španijo in Francijo.

Silvester Furlan, v nadaljevanju Silvo, se je rodil v Ljubljani, 29. decembra 1909, ko je bilo ozemlje današnje Slovenije še del habsburške monarhije. Bil je sin železničarja Rudolfa Furlana in Frančiške, priženjene preproste kmečke ženice iz Polhovega Gradca. Oče Rudolf je družino preživljal s plačo strojevodje. Silvo je imel starejšega brata Rudija. Stikali so se v skromni hišici, v proletarskem naselju, postavljenem za družine delavcev in železničarjev v ljubljanski Rožni dolini.

Silvo je že v svojih zgodnjih najstniških letih pozorno spremljal takratne družbene pretrese. Ni prenesel krivic in zatiranja delavcev; končno se je tudi sam pridružil eni od številnih organizacij delavskega gibanja. Včlanil se je v Zvezo komunistične mladine Jugoslavije – SKOJ. Preživel je ilegalizacijo komunistov; večkrat so ga tudi aretirali in zaprli, zato je pobegnil iz Jugoslavije v Sovjetsko zvezo, kjer je izkusil življenje političnega emigranta. Poročil se je z Rusinjo, s katero sta dobila otroka, a ju je, podobno kot številni politični emigranti, moral zapustiti. Veliko se je izobraževal in postal sindikalni organizator – masovik. Preden se je pridružil boju prostovoljcev v španski državljanski vojni, se je izuril za tankista. Vsem režimom pred drugo svetovno vojno in po njej je bil sumljiv in vse oblasti so ga preganjale. Vseskozi se je boril za dobro drugih, za njihovo dostojanstvo in pravice; človečnost, sočutje, toplino in pogum je ohranil tudi v najbolj krutih obdobjih svojega življenja.

Začniva z vašim odraščanjem v času po koncu prve svetovne vojne, v Kraljevini SHS, v zgodnjih dvajsetih letih 20. stoletja. Kako se spominjate vaših prvih, vajeniških korakov?

Nepravičnost sem občutil že med učenjem v zgodnjih najstniških letih. Oče me je peljal v Žabkarjev strojni obrat, še preden sem dopolnil štirinajst let, in že sem bil razočaran. Hotel sem postati ključavničar, tako kot oče, izučil sem se pa za kovinostrugarja. Pozneje sem se usposobil še za strojevodjo. *Dreherja*¹ so potrebovali, drugod nisem našel priložnosti za učenje. V delavnici na Dunajski cesti sem vedno s strahom pogledoval proti stropu. Pričakoval sem, da bodo padla obešena kolesa s pogonom na jermene. Tovarna je bila vsa lesena, na stropu je visel model tišlarije. Nadrejeni so mi predlagali, da začnem delati takoj, a da poskusnih pet mesecev ne bodo šteli v učno dobo, da bom torej delal brez plačila. Tako so me odvrnili od usposabljanja. Prvič sem zaznal, da mi hočejo nekaj vzeti. Očeta sem prepričal, da

1

Kovinostrugar po nemško.

nisem šel delat v tovarno pred polnoletnostjo. Rekel sem mu, da bom družbi bolj koristen, če bom prinašal v mesto grmado drv, kot če bom delal v tovarni zastonj, brez potrčila, da sem delal z učno pogodbo. Raje sem oskrboval meščane z drvmi, kot da bi se potil za strojem kot neplačani, izkoriščani mladi delavec.

Mladi S. Furlan (drugi z leve) v Žabkarjevi strojni tovarni. Foto: Arhiv družine Velikanje.

Podobno izkoriščanje izkušajo mladi danes. V naši najnovejši državi, za vas že četrti, v kateri živite, so prav tako pogosta neplačana pripravništva.

Marsikom se lahko zazdi smešno, tudi mojim vnukom, ko jim to pripovedujem, toda sami opažate, da se še vedno dogajajo te stvari. Tri mesece sem delal tudi kot vajenec pri očetovem upokojenem železničarskem prijatelju v gostilnah *Pri levu* in *Pri novem svetu*, na Bleiweisovi ulici. Najrazličnejša gospodinjstva sem opravljal; zjutraj sem kuhal, šel na tržnico po zelenjavo, čistil pribor. Popoldne sem pripravil teren za metanje krogel, zvečer sem postavljal keglje. Lahko sem zaslužil veliko. Del denarja, ki so ga priigrali igralci, je šel tudi v moj hranilnik.

Nekega dne so mi v oči padla kolesa iz Goršičeve popravilnice. Kolo sem potreboval za mestno vožnjo od Rožne doline do Tivolija, Dunajske ceste. Vsak zasluženi fičnik sem nesel dami, zaposleni v popravilnici koles. Po treh mesecih, ko sem zbral dovolj denarja, me je poklicala, da si lahko izberem kolo, in sem se odpeljal domov.

Priložnostno sem delal tudi na kmetijah; premetaval sem gnoj, seno. Po delu sem dobil obrok. Znova sem se šel učiti v tovarno. Z veseljem so me sprejeli; po novem letu sem postal vajenec na stroju.

Kakšni so bili lastniki tovarn v vašem času? Kako so delodajalci usmerjali delovni proces?

Takratni lastniki tovarn so bili drugačni od zdajšnjih. Osebno jih nisi poznal. Delovali so združeno. V naši tovarni na vodstvenih položajih ni bilo Slovence; direktorji so bili tujci, Belgijci, Nemci. Dodatno so bili zaposleni še inženir in trije, ki jih prav tako nismo poznali – ti so dirigirali naše delo. Dogovarjal sem se z direktorjem, ki me je zaposlil, odredil pogoje dela. Dokazal sem mu, da sem primeren za delo. Večina zdajšnjih direktorjev nima zagonskega kapitala. Dejavnost začenjajo s posojilom, z enim, dvema delavcema. Dogovarjajo se samo drug z drugim, ne javno.

Kakšno vlogo je v predvojnem kapitalizmu odigrala katoliška cerkev?

Cerkev je imela povsod prste vmes; njena dolga roka je segala v policijo, zapore, proizvodne obrate, v vse pomembne institucije. Zato je vedela vse, in če si storil kaj proti njej, te je kaznovala. Če si se zavzemal za pravice delavcev, si moral delovati tajno, še posebno, če si bil komunist. Če si širil prepovedane ideje, so te zaprli. Konspiracija je bila nagnusna. Velikokrat sem se raje žrtvoval, da so me zaprli, kot da bi klonil. V glavo sem si vtepel, da se ne bom predal.

Kdaj ste začeli delovati politično? Kako ste postali dejavni v delavskem gibanju?

V času, ko je bil moj oče Rudolf železničar, strojevodja, so še vladali socialni demokrati. Leta 1919 so se preoblikovali v Socialistično delavsko stranko Jugoslavije, pozneje preimenovano v Komunistično partijo Jugoslavije. Oče je vozil vlak iz Ljubljane v Postojno. Naročen je bil na železničarski časopis *Strokovna borba*. Bral sem mu ga na glas, ko je prišel utrujen domov. Veliko sva se pogovarjala o organiziranju delavcev v sindikate, stranke. Prišteval se je med socialiste. Takrat je ravno potekala borba za osemurni delavnik in za višje plače. Mezde so bile mizerne, neprimerljivo nizke glede na zdajšnje. Takrat se je delalo na akord², po urah, mesečno. V žabkarjevi strojarni, livarni in predelovalnici mas sem organiziral mladino. Vsako soboto dopoldne smo obiskali tehnično šolo na Ledini, kjer so se zbirali kovinarji, zaposleni v malih podjetjih. Pouk je bil tudi ob sobotah in nedeljah dopoldne, zato je razumljivo, da smo se borili za osemurni delavnik in šolo v delovnem času. Nismo se borili za plače, ker jih še nismo prejeli. Včasih nam je kdo vrgel kakšen dinar; kot vajenci smo dobili pet dinarjev tedensko, kar ni zadoščalo niti za cigarete. Tako sem se začel zavedati, da je naš boj boj proti kapitalizmu, boj revnih proti bogatim.

Časa za spoznavanje teorije delavskega gibanja ni bilo. Samo enkrat mesečno smo dobili revijo *Mladi komunist*. Marxove in Leninove knjige so se dobile kveč-

² Akord je, po SSKJ, plačevanje zaslužka glede na storjeno delo, po učinku.

jemu ilegalno in seveda sem jih bral. Nisem razumel vsega, kar je Marx napisal; to je precej težko branje. Lenin mi je bil razumljivejši. Prevzel me je, ko sem prvič bral o njem; zelo sem ga občudoval in še zdaj je moj glavni vzornik. Ljudje trosijo laži in klevete o njem na vsakem koraku. A bil je skromen, požrtvovalen človek in poštenjak, ki se je žrtvoval za revolucijo. Živel je v najeti sobici v Švici, kamor je bil prisiljen oditi. Preživel je sam in skoraj vedno je bil brez denarja, celo pred smrtjo v Sovjetski zvezi. Žal je umrl, preden sem prispel v Rusijo, torej ga nisem mogel spoznati. Sem pa videl, kaj pomeni Rusom, ki še zdaj govorijo o njem. Prav je, da ostane Leninov mavzolej na Rdečem trgu. Všeč mi je bil tudi Trocki, še posebej kot govorec. Bil je neverjeten tribun, govoril je iz glave. Tako sem si izoblikoval svoje prepričanje.

Seveda sem rad pogledal kakšno dekle, toda na ples sem šel redko. V naši organizaciji je bilo nositi kravato malomeščansko. Prednost smo dajali našemu boju, za katerega smo bili pripravljene žrtvovati tudi lastna življenja. Zavedali smo se, da nas lahko ubijejo, vendar nam je bilo vseeno, če se nam kaj zgodi. Za revolucijo smo bili pripravljene umreti. Tudi v najtežjih trenutkih smo se ravnali po naši temeljni paroli: Delu čast in oblast! Ta je postala moje vodilo že, ko sem bil vajenec, predvsem pa med ilegalnim delovanjem v trojkah. Ena največjih težav pri delovanju v teh izrednih razmerah je bila, da nisi vedel, kaj počnejo druge trojke. Naše podtalno delovanje je bilo grozljivo, če je le bilo mogoče, sem se mu izognil. Ker sem tvegati in se nisem skrival, so me vedno prvega zaprli. Vedno sem si govoril, da se borim za resnico in pravico, in tudi bil zraven, ko je bilo to potrebno.

Mlade ste organizirali kot skojevce. Zakaj niste vstopili v partijo?

Za partijo sem bil premlad, zato sem se včlanil v njeno mladinsko organizacijo. V partijo si lahko vstopil, ko si dopolnil enaindvajset let. Res pa je, da se že med vajeniškim študijem nisem strinjal s statutom Partije. Nasprotoval sem njeni usmeritvi v demokratični centralizem. Ali smo demokrati ali nič. Centralizem ni demokratičen. Če se dogovarja samo centrala, ne pa tudi drugi člani revolucionarnega gibanja, ki naj samo izvajajo ukaze, to ni demokratično. Še zdaj se ne strinjam s tem. Nekateri so mi očitali, da sem komunist. Da, bil sem in sem še vedno komunist.

Po Obznani in Zakonu o varstvu države ste morali v konspiracijo. Komaj devetnajst let stari ste sodelovali v številnih ilegalnih akcijah, na primer v štriharski akciji proti diktaturi kralja Aleksandra, leta 1928. Jo lahko opišete?

Leta 1928 sem bil sekretar okrajnega komiteja mladine v Ljubljani. Ravno sem se vrnil s sestanka v Zagrebu, kar smo vedeli samo trije, ki smo skupaj stikali glave, poleg mene še Edvard Kardelj in Boris Kidrič, moja nadrejena, z višjo izobrazbo kot jaz. Lahko se pohvalim, da sem Kidriča učil izvajati kurirske, propagandne akcije: dostavljati sporočila poveljstvom, razširjati publikacije, letake. Reveža sem preizkušal, da je moral v Jesenicah vreči pošto – navaden časopis v škatli – z vlaka

z orožniki. Potem je moral skočiti z vlaka, jo poiskati in prinesiti na cilj v postojanko. To iniciacijo za članstvo v SKOJ je uspešno preстал.

Skoraj vedno sem bil glavni organizator jaz, zlasti pri izvedbi ilegalnih akcij, na primer štriharske, v Ljubljani. Takrat so policisti množično zasliševali ljudi. Človeka so mučili tako dolgo, da je kaj izdal. Ko so me aretirali, ker sem organiziral skupino približno dvajset mladih, nisem izdal nikogar. Zelo dobro smo se poznali, vendar nihče ni smel izvedeti, da bo izpeljal določeno nalogo, nato pa izginil. Nekega dne smo se organizirali po dvojkah. Z minijem, ukradenim v tovarni, smo vso Ljubljano preštrihali [poslikali, op. ur.] s srpom, kladivom in zvezdo ter napisom: Dol krvavi kralj Aleksander! Naslednji dan je bila na nogah vsa ljubljanska policija. Prišli so v tovarno. Civilni detektiv me je odpeljal na zaslišanje. Policija me je pred tem že nekajkrat aretirala. Sodelavec Vrečar, sosed v Rožni dolini, me je zasledoval in izdajal. Ko sem se zagovarjal na policiji, mi niso verjeli čisto nič, zato so me zaprli.

Kaj ste počeli po vrnitvi iz zapora leta 1929? Kako so se odzvali vaši tovariši v SKOJ?

Po devetih mesecih zapora so me izpustili. Sprva nisem vedel, kaj naj storim. Najprej sem obiskal svojega mojstra v Rožni dolini. Bil je zelo veren, vendar ni bil baraba. Rad me je imel. Ponudil mi je, da lahko takoj začnem delati pri njem, vendar sem moral odkloniti, ker sta me tovariša iz mladinske organizacije posvarila, da mi grozi nova aretacija, in me pozvala, naj se takoj umaknem v ilegalo. Njun ukaz je bil zame zakon. Če ne bi šel v ilegalo, bi me lahko takoj izključili iz organizacije kot nediscipliniranega člana. Preklete sem moral premisliti, kako bom izpeljal vsako nalogo, ki mi jo bodo določili. Nisem vedel, kam se bom skril, če se mi bo kaj zgodilo, pa še brez dela in denarja sem bil. Kot vedno, bi me najprej iskali pri očetu in materi. Oba bi preveč izpostavil. Ostal mi je samo pobeg iz države, ki mi ga je svetoval očetov prijatelj. Tudi on je slišal, da me bodo znova prijeli, tokrat pod pretvezo, da se izogibam služenju vojaškega roka v kraljevi vojski. Pri priči sem se odločil za odhod iz Jugoslavije. Stekel sem proti Krimu, na Barje, se pretihotapil v Borovnico k znanцу, komunistu. Pri njem sem prespal. Pozneje sem pobegnil v Avstrijo, na dunajsko partijsko centralo *Rote Hilfe*.

Pobeg iz Jugoslavije je bil začetek dolge poti v domovino proletarske revolucije. Kako so vas tam sprejeli?

Sovjetska zveza me je sprejela kot političnega emigranta, da bi lahko zaživel normalno, ker mi je v domovini grozil zapor. Status političnega emigranta je dobil vsak, ki je bil v podobnem položaju kot jaz – v izgnanstvu. Sicer je sprejemala tudi ekonomske emigrante. V Sovjetsko zvezo ste lahko prišli kot strokovnjak ali kot navaden delavec, denimo rudar. Veliko rudarjev, ki so prej delali v Nemčiji in Belgiji, je prišlo organizirano v Sovjetsko zvezo. Zanje so veljali drugačni pogoji kot za politične emigrante. Ekonomski emigranti so prejeli solidne plače. Z dokumenti so izkazovali istovetnost, česar politični emigranti niso mogli, ker so bili brez dokumentov.

S. Furlan v Sloveniji, pred pobegom v Moskvo, leta 1929.
Foto: Arhiv družine Velikanje.

V Sovjetski zvezi ste opravili več praktičnih civilnih in vojaških izobraževanj. Kako ste prepričali vodilne, da so vam omogočili razna usposabljanja?

V Moskvi sem opravil tečaj o sindikalni organizaciji dela. Poglobil sem se v teorijo organiziranja, v odnose z ljudmi. Vedno sem si želel organizirati nekaj, česar ni organiziral še nihče. Organiziranje sem imel v krvi. Pridobil sem si tudi vojaško znanje in veščine.

Nemalo zaslug, da sem se lahko izpopolnjeval, so imeli tudi skojevci. Prosil sem jih, da bi rad končal neko šolo kot inozemec. Mladina me je vedno podpirala, partija nikoli. Težko je bilo priti v šolo, ki so jo navadno obiskovali samo Rusi. Vodilne v kominterni ste morali prepričati, da ste pravi človek za to, v vas so morali prepoznati posebno vrednost. Študij je potekal v strogi konspiraciji, ki

sem jo zavračal, a se ji nisem mogel izogniti. V Moskvi se je šolalo približno štiristo Jugoslovanov, tudi nekaj Slovencev.

Po končanem tečaju sem Ruse prosil, da me spustijo domov. Kako nazaj v Jugoslavijo, če sem bil vojni dezertar, politični emigrant? Tolažil sem se z misljo, da bom z izmišljenim imenom lažje prišel v Srbijo kot izučeni kovinostrugar. V partiji so razpravljali o moji prošnji za vrnitev, a so se izgovorili, da nimajo denarja. Mladince sem prosil, da bi mi kupili karto vsaj do Poljske. Takrat je dvajset slovenskih rudarjev hotelo s trebuhom za kruhom v ukrajinski rudnik, v Donbas. Vendar so jih potrebovali v sibirskem Kuzbasu, pa tudi v šolo jim niso dovolili. Rusi so mi kot propagandnemu sindikalistu, masoviku, ukazali, da naj jih spremljam v Sibiriji za leto dni. Pomagal sem jim, ker niso znali rusko. Po tej nalogi naj bi mi dovolili vrnitev domov. Čakanje se je zavleklo za štiri leta, pa nič. Niso mi omogočili vrnitve v Jugoslavijo.

Zakaj vam partija ni dovolila nazaj v Jugoslavijo?

Verjetno zato, ker nisem bil in nikoli nisem hotel postati član partije, ker se nisem strinjal z demokratičnim centralizmom. Partija je sovražila misleče ljudi, kritične do njenega programa. Enostavno ni trpela pomislov glede izvajanja svojih usmeritev. Napredovanje je preprečila celo dobronamernim kritikom. Nikamor niste mogli, če se niste strinjali z vsemi njenimi idejami.

S kominterno sem se dogovarjal o svojih novih zadolžitvah. Na svojo roko nisem smel delovati. Od mene so zahtevali, da delujem v konspiraciji, čemur sem se, kot običajno, krčevito upiral. Še huje, s tem sem kršil partijsko disciplino, ne pa tudi komunistične – vendar sem tako mislil le jaz. Temu prepričanju sem še vedno zvest. Zame je najpomembnejša lastnost komunista iskrenost s samim sabo, da deluje tako, kot misli in govori.

V Sovjetski zvezi je bil tudi vaš brat Rudi.

Rudi je prišel v Sovjetsko zvezo še pred menoj, leta 1937. Izobraževal se je za profesorja marksizma in leninizma. Res je nato predaval. Bil je član partije, kar mi ni bilo všeč. Nekoč sva se po naključju srečala na cesti v Moskvi. Vprašal sem ga, kaj trenutno počne. Rekel je, da je postal profesor, pa da se v tovarni uči še za nov poklic. Povedal je, da preparira kožo za razne plašče in jopiče. To je bil izhod v sili, ker nikjer ni dobil dela. Na moje vprašanje, zakaj ne gre v Španijo, mi je odgovoril, da mu ne pustijo. Tako je on ostal, jaz pa sem odšel v Španijo.

Zanimivo je, da je prišel navzkriž s partijo in so ga iz nje izključili. Obtožili so ga, da se ne strinja s Stalinom, da je trockist. Kot Rusa so ga poslali na prisilno delo v ukrajinsko mesto Harkov. Izginil je v Stalinovih čistkah.

Iz Sibirije ste šli v Gorki na šolanje za tankista.

Po vrniti iz Sibirije v Moskvo so me vodilni spraševali, če sem bil v kakšni vojski. V nobeni, v kraljevi Jugoslaviji bi me celo razglasili za dezertarja, sem odgovoril. Nisem še uporabljal orožja, sem se pa v raznih društvih naučil streljati s puško, celo z mitraljezom, sem jim zaupal. Prosil sem jih, če bi me lahko poslali še v kakšno vojaško šolo. Z veseljem sem sprejel njihovo ponudbo za več kot dva meseca in pol trajajoče usposabljanje za tankiste v močno zastraženem oporišču, v kraju Gorki blizu Moskve. Prepovedali so mi pogovor z Rusi. Urjenje je bilo intenzivno. Dan sem začel z vadbo z večkilskim ročajem. Postal sem ostrostrelec, sodeloval sem na tekmovanjih z najrazličnejšimi orožji. Nabral sem si veliko odlikovanj, predvsem pa lepih spominov, na primer na prvo mesto v streljanju s puško in pištolo. V vojski sem hotel delovati po mladinski liniji. Največ sem imel opravka z rusko mladino.

Kaj mislite o reku, da revolucija žre svoje otroke? Bili ste priča partijskim likvidacijam nekaterih ruskih tovarišev zaradi drugačnega mišljenja. Kako vidite po tej plati revolucionarno gibanje?

Ko sem se pozneje v Španiji srečal s starimi soborci, so me vprašali za brata.

Povedal sem jim, da so ga Rusi ustrelili v taborišču kot trockista. Neverjetno, še teden dni pred odhodom v Španijo mi je v Moskvi podaril svoj usnjen suknjič. Zapustil nas je, tako kot enainštirideset Jugoslovanov, ki so se skupaj z njim izobraževali v ruski partijski šoli in so jih prav tako ustrelili. Med njimi so bili Hrvati, Srbi, Makedonci, Slovenci. Na neki učni uri so obravnavali nacionalno vprašanje. Predaval jim je star boljševik. Sporekli so se. Študenti so se kolektivno pritožili vodstvu kominterne, češ da jim stari komunist ne predava o nacionalnem vprašanju, tako kot sta o tem učila Marx in Lenin, ter da jim ne zna predstaviti marksistično-leninistične rešitve tega vprašanja. Jugoslovane je zanimalo, kako pristopiti k reševanju tega problema, če se bodo komunisti v Jugoslaviji nekoč morali soočiti s tem. Namesto razprave so vseh enainštirideset učencev izključili iz partije, jih razgnali po Sovjetski zvezi na prisilno delo in jih pozneje ustrelili. Jaz sem bil previden, vse sem storil, da me ne bi doletela enaka žalostna usoda kot mojega brata.

Grozljivo. Kako kruto, nečloveško ravnanje revolucionarnega gibanja. In kaj vas je spodbudilo, da ste se odšli borit za republikansko Španijo?

Leta 1936 sta že vladala Hitler in Mussolini. Vsi so vedeli, kaj počneta; o tem so javno pisali. Slovenci smo še predobro izkusili ravnanje fašistov, njihovo zaničevanje, prepoved rabe jezika. Podobno je bilo v državah, ki jih je okupiral Hitler, na Češkem, Poljskem. Mnogi so se šli prostovoljno borit v Španijo zaradi informacij iz časopisov, na podlagi katerih so izvedeli, kdo se bori za kaj, na kateri strani. Takrat se je prvič začelo govoriti o antifašistih. To smo bili mi – nasprotniki fašizma. Vsak količkaj napredno misleč človek je zaznal razliko med fašizmom in protifašizmom. Nastajale so protifašistične organizacije. Največ protifašistov je bilo med ljudmi prizadetih narodov, ki so se počutili kot zapostavljene manjšine. Tudi Slovenci v Jugoslaviji smo bili diskriminirani. Borili smo se za svoje pravice. Podobno kot Slovencem se je godilo tudi drugim neupoštevanim narodom v Evropi.

Kako so sprejeli prostovoljce v Franciji?

Vojska prostovoljcev je bila intervencijska sila.³ Nihče od mojih jugoslovanskih soborcev ni šel po tako dolgi, zaviti poti kot jaz.⁴ Vsi smo ubirali različne ilegal-

³ Voditelji držav, iz katerih so civilisti priskočili na pomoč republikancem, so govorili, kot da bi bila neintervencijska sila in tako preprečili pravo poimenovanje – intervencijska vojska.

⁴ Silvester Furlan je potoval z vlakom iz Moskve skozi Finsko, pa potem Švico in Francijo. Vselej je bil na preži, da mu kdo ne sledi. Ker je Francija prepovedala prehod meje s Španijo, se je čez mejo mimo francoskih orožnikov pretihotapil pri južnofrancoskem mestu Perpignan. Pot je nadaljeval z lokalnim vodičem. Skrivoma, mimo postojank fašistov, sta prepešala Pireneje. Španci so ga s tovornjakom odpeljali v zbirališče v kraju Figueras. Tu je spoznal prve soborce, zamenjal navadno srajco z vojaško uniformo in odpotoval v notranjost Katalonije, v Barcelono, od koder se je z vlakom odpeljal v Valencijo. Tam ga je, kot vse prostovoljce, pričakalo ljudstvo z vzkliki: *Viva los Internacionales!* V Albacetah se je prijavil v centru mednarodnih brigad. Po nekaj dneh čakanja so ga s tovornjakom odpeljali v vas Fuente de Ebro na aragonski fronti, ki je bila Silvov cilj. Čez nekaj dni je že poveljeval tanku št. 27 tankovskega bataljona BT. Svojo dolgo pot v Španijo je opisal v članku

ne poti v Španijo. Potoval sem z izmišljenim imenom, z ruskim potnim listom. Nekateri prostovoljci so zajeli pri Splitu, ko je priplula francoska ladja – nekdo je izdal kraj vkrčanja. Na srečo so mnogi vedeli, da sovražnik načrtuje zasedo, in so se pravočasno rešili, saj še niso bili na ladji. Mnoge so aretirali na poti. Francoska ladja za prevoz borcev v Španijo pa je odpotovala. Ob prihodu v Francijo smo mislili, da nas bodo Francozi sprejeli kot revolucionarje, kot brate, sestre. Čeprav jim je vladal socialist Léon Blum, so nas hudičevu lepo sprejeli.

S. Furlan v tanku BT na španski fronti. Foto: Arhiv družine Velikanje.

Kako ste prišli v španski tankovski bataljon?

Rusi so na skrivaj pripeljali v Španijo petinštirideset hitrih tankov BT (*bystrokhodny tank*, rus.) s celotnim vojaškim kadrom, s poveljstvom vred – polkovnikom, generali, navadnimi vojaki. Ko sem se prvič pojavil na španski fronti, sem zagledal skupino Jugoslovanov. Zakričali so: »Silvo! Kako si prišel v Španijo, saj nisi bil poslan po partijski liniji?« »Priporočila me je ruska mladina in tudi garantirala je, da sem pravi,« sem odvrnil. Za odhod sem se odločil sam. Sledil sem načelu, da bom sodeloval povsod, kjer si prizadevajo za dobrobit delavskega razreda. To je bilo zame najpomembnejše. V Španijo sicer nisi mogel priti drugače kot s pomočjo partije,

Iz Sibirije v republikansko Španijo v zborniku *Naši Španci*, ki je leta 1978 izšel pri založbi Borec. V zborniku je tudi njegov zapis *Posvečam tankistom, padlim za republiko*. Ta prispevka sta edini deli, s katerima se je tovariš Furlan v javnosti pojavil kot španski borec.

ruske ali jugoslovanske – z organizacijo.

Na moje presenečenje prečkanje španske meje ni bilo lahko. Vse je bilo neverjetno zamaskirano. Vsak prostovoljec, ne glede na to, od kod je prišel, je moral najprej v center Albacete, da so ga identificirali. Tudi zame so vedeli, kdo sem, od kod prihajam, v katero enoto me bodo poslali. Španski komunisti so bili neverjetni organizatorji. Najprej so me dali gradbincem, kjer sem kopal najrazličnejše jarke. Ko so prišli iz Rusije tanki, pa so me dodelili tankistom. Na skritem kraju nas je čakal tankovski bataljon. Francoska vlada zanj ni vedela. Tanki so bili zakamuflirani z oljkami. Kot dežurni nadzornik sem ga obšel v dveh urah. Posebna lastnost tankov BT je bila, da si jim lahko snel gosenice. Po ravni, asfaltni cesti si se lahko vozil s kolesi tudi s hitrostjo šestdeset kilometrov na uro, medtem ko si z gosenicami dosegel komaj deset kilometrov na uro. Bil sem vodja enote s štirimi tankisti.

Kakšne so bile vaše zadolžitve?

Pripravljali sem prihodnje tankiste. Kandidate sem učil, kako morajo očistiti top, kako razstaviti tankovski mitraljez, zamenjati gosenice, če te počijo. Medtem ko so se usposobljene tankovske posadke borile na fronti, so se kandidati učili z opazovanjem. Vozniki so morali poznati vse komande. Naučiti smo jih morali voziti z rokami in nogami. Zaradi trušča motorja ne slišite, ne morete govoriti. Kot poveljnik tanka nisem hotel tvegati, da bi se študentje sami vozili po terenu, preden bi bili za to resnično dobro usposobljeni.

Ste razvili kakšno posebno taktiko tankovskih spopadov s fašisti?

Čeprav sem se v Gorkem dobro izuril, v vojni ni bilo lahko preživeti. Velikokrat smo nastradali. V akciji, po kateri sem bil sicer odlikovan, povišan v komandirja voda treh tankov, so nam fašisti z lahkoto zažgali šest tankov. Vse ekipe so zgorele. Tovarišev nismo mogli rešiti. Nismo smeli zapustiti tankov, čeprav smo se lahko približali sovražniku, ko je še streljal.

V vojni smo spoznali marsikaj, preizkusili smo nekaj izvirnih, praktičnih rešitev. V tankovski šoli nam niso pojasnili, zakaj ni vrat pod tankom. Mi smo jih vgradili. Zakaj bi morali zlesti s tanka tja, kjer te vsi opazijo, da si lahka tarča? Pod tanki smo skopali luknje, da smo se lahko ulegli, počivali. V tanku smo vzpostavili radijsko zvezo za našo medsebojno koordinacijo. Tanke smo opremili s sankami. Žal so nadrejeni te naše rešitve odpravili, češ da sme usmerjati tank samo komandant čete. Kakšno nepotrebno zapravljanje časa. Težave nam je povzročala tudi koordinacija delov telesa pri vodenju tanka. Po nepotrebem zgubljaš pozornost nad enim delom, medtem ko misliš na drugega – delali sta obe roki in nogi. Z rokami vrtil kupolo, z nogami usmerjaš orožje. Z eno nogo upravljaš top, z drugo mitraljez. Kdaj boš ustrelil z mitraljezom, kdaj s topom? Pomočnik uporablja obe roki, toda samo za polnitev in praznjenje topovske cevi z granatami.

Vi ste tudi vozili tank in streljali z njim?

Ne, vozil sem ga samo, ko sem se učil, sicer sem takoj postal komandir tanka.

Streljal sem na tankete, na majhne tanke brez topov, opremljene samo z mitraljezom. Če sem imel priložnost, da ga uničim, sem se vedno najprej vprašal, zakaj naj to naredim. V njem sta sedela dva reveža, ki mi nista mogla nič. »Zakaj naj ubijam ljudi po nepotrebem?« sem razmišljal, tudi ko smo napadli bunker s šestimi vojaki. Da bi pobil vseh šest ljudi, ne da bi sploh vedel, kdo so ti reveži? Takoj ko bi prišli ven, bi jih postrelili vojaki republikanske pehote. Ukaza, da razbijem bunker, zato nisem izpolnil.

Če so ti dodelili nalogo, da moraš nekoga ali nekaj uničiti, si lahko ustrelil trikrat. Tretji poskus je moral biti uspešen. Tako smo iskali ustrezno razdaljo za zanesljiv strel. Ustrelil si tako daleč, kot si približno nameril. Merjenje prave razdalje za strel smo vadili s pešačenjem v prostem času. Koliko je do tistega bunkerja? Nastaviš razdaljo na sto metrov in ustreliš, da vidiš, kolikšna je dejanska razdalja. Je objekt res oddaljen toliko? Daljavo si določil sam. S periskopom sem včasih opazoval tudi po celo uro, kaj počnejo nesrečniki ob bunkerju. Nekaj so kurili, kuhali. Odločil sem se, da jih ne bom ubil. Ustrelil sem prvič. Opazoval sem, kam je padla granata. Raztreščila se je nekoliko dlje od tarče. Drugi strel je zadel čisto blizu. Splašil sem ljudi, da so se lahko hitro poskrili v luknje, pobegnili in se rešili. Tretjič sem dobro nameril. Tokrat bi lahko zadel, toda nisem ustrelil.

V neki drugi akciji so naši obkolili cerkev, ni jim je pa uspelo zavzeti.

FURLAN Silvo. Tankist leta 1937 v ŠPANIJI, na
zavzetju mesta TERUEL.

S. Furlan po protifašističnem zavzetju španskega mesta Teruel.
Foto: Arhiv družine Velikanje.

Nikakor se niso mogli prebiti v njeno bližino z mitraljezi, majhnimi topovi. Močno je bila zastražena z vseh oken, ves cerkveni stolp. Ukazali so mi, da naj jo razstrelim. To bi lahko storil tako, da bi se podrla cela, pa nisem. Odstrelil sem vrh zvonika, kjer ni bilo nikogar – dovolj, da sem prestrašil obiskovalce. Prepričani so bili, da bom nameril nižje in se bodo lahko rešili. Znova sem streljal tako, da so preživel, naši pa so jih pričakali spodaj in polovili. Zakaj ubijati ljudi po nepotrebem? Samo opozoril sem jih, da so se nato sami predali. Fašisti pa so pobijali brez kančka vesti.

Kako ste doživeli boj v mednarodnih brigadah?

Mednarodne brigade so bile organizacija zase. Njihova glavna središča so bila v Albacetah, Madridu in Valenciji. Na fronti nisem imel priložnosti doživeti tega boja. S soborci s fronte sem se redko srečal. Preveč dela sem imel v tankovskem bataljonu. Tankisti iz različnih držav smo morali biti vedno skupaj. Zaostajanja si nismo smeli privoščiti. Poskrbeti smo morali, da je lahko orožje vedno delovalo. Sestankov so se udeleževali samo višji kadri. Moj edini stik s fronto je bil psiček, ki sem ga našel v samostanu v Tortosi konec leta 1938.

Čepel je za vrati dolgega hodnika in milo lajal. Bil je lep, mlad, siv nemški ovčar, pravi volk, krasen. Poklical sem ga, ustavil se je, ko sem prišel do njega. Čakal me je, bil je star le nekaj mesecev. Prijel sem ga in ga odnesel k mojemu tanku. Nihče ni videl, da imam psa. V luknji pod tankom me je čakal deset dni, hranil in božal sem ga, mojega zvestega čuvaja Džulbarsa. Tako sem ga poimenoval po ruskem romanu o življenju vojakov med kitajsko-japonsko vojno, v katerem nastopa pes Džulbars.

Kako ste se razumeli s španskimi anarhisti?

Z anarhisti nisem imel nič. Tankisti na fronti so bili samo preverjeni komunisti. Bili so mladi, toda zanesljivi. Z anarhisti se nisem strinjal, čeprav me je partija označila za anarhista, mojega brata, ki so ga ubili Rusi, pa za trockista, ker sva nasprotovala demokratičnemu centralizmu. Kdorkoli je kritiziral demokratični centralizem, si je prislužil to partijsko nalepko, ki je bila lahko tudi smrtna obsodba, vsaj za mojega Rudija je bila.

Toda anarhizem nasprotuje demokratičnemu centralizmu.

Res je. Komunisti moje vrste in anarhisti smo kritizirali demokratični centralizem. Bili smo celo prijatelji, vendar me niso mogli prepričati, da je anarhizem prava stvar. V anarhistih sem videl nedisciplinirane ljudi. Seveda je pomembno, da deluješ po svoji vesti, prepričanju, ampak vedno za dobrobit delavca, ustvarjalca. Če delujem skladno s svojim prepričanjem, še nisem anarhist. To je bilo zame najpomembnejše.

Anarhist je neorganiziran človek, ki mu je vseeno, ali deluje dobro ali slabo, samo da je dejaven. Ne spoštuje dogovorov, dela po svoje, v dogovorjenih akcijah je celo v napoto, škodo. To je zame škodljiv človek. Prav je, da imajo anarhisti

svoj pogled, prepričanje, toda da delujejo brez discipline, da ne upoštevajo reda, dogovora z drugimi, tudi z drugače mislečimi, to ni prav. V demokraciji se moraš dogovoriti za stvar, za katero se boriš, in te dogovore tudi upoštevati.

Vi ste demokratični komunist? Komunizem naj bi bil tudi sicer višja oblika demokracije.

Seveda sem demokrat, tudi komunist po prepričanju. Zdaj ljudje govorijo o komunistih vse najslabše. Razumljivo, zato nisem nikoli postal član partije. Deloval sem z vsemi vrstami ljudi, z nikomer se nisem skregal, kaj šele, da bi kogarkoli

Pes Džulbars – najzvestejši prijatelj S. Furlana na španski fronti. Foto: Arhiv družine Velikanje.

sovražil. Nikoli. Če si se pripravljen z menoj pogovarjati o zadevi, o kateri drugače misliva, si lahko prijatelj. Kako bo kdo koga prepričal, to je druga stvar. Tu lahko pride do resnih napak. Če bom prevzel neko nalogo, boš tudi ti nekaj prispeval, svoj razmislek. Življenje se je obrnilo drugače. Na koncu sem vedno ostal sam. Včasih sem se v osamljenosti spraševal, kaj naj storim. Tudi če nekdo noče živeti z menoj, moram to sprejeti, živeti s tem, delovati, ustvarjati naprej. To je težko življenje. Komunist po duši in telesu, kakršen sem od mladih nog, živi precej trdo življenje.

V Španiji ste se srečali tudi z znanima Slovincema: Dragutinom Gustinčičem in Francem Rozmanom - Stanetom.

Spominjam se Dragutina Gustinčiča, našega najstarejšega komuniste. Tudi on

se je šolal v Sovjetski zvezi. V Albacetah je vodil osebno evidenco. Za vsakega je vedel, od kod je prišel, kdo ga je poslal in zakaj, kaj je počel prej. Franca Rozmana sem v Sloveniji poznal kot peka, v Španiji pa sem ga srečal, ko smo se po razglasitvi konca vojne umikali iz Španije čez Pireneje v Francijo.

Po porazu španske republike (1. aprila 1939) sta Francija in Velika Britanija sprejeli piškav dogovor o končanju vojne v Španiji. Odpoklicali sta prostovoljce s španske fronte in jih strpali v francoska sprejemna taborišča za vrnitev domov.

Silva in soborce so stlačili v taborišče Vernet v francoskih Pirenejih na jugu Francije. Prepuščen usodnemu toku druge svetovne vojne je po petih letih taborišča, ki so ga medtem zasedli nacisti, iz njega pobegnil in se pridružil odporiškem gibanju generala De Gaulla. Do konca vojne je pomagal francoskim partizanom pri osvobajanju okoliških krajev v južni Franciji. V eni od sklepnih gverilskih bitk je bil težje ranjen. Sovražnik mu je prestrelil obe roki in nogi, na srečo se je pozdravil. De Gaulle mu je osebno izročil odlikovanje za pogum pri osvobajanju Francije. To izjemno priznanje je Silvu pomenilo največ v življenju, mu dajalo potrebne moči za kljubovanje poznejšim neprijetnim življenjskim trenutkom.

V Jugoslavijo se je vrnil po koncu druge svetovne vojne. Prvo službo v povojni Jugoslaviji je dobil pri Stanku Bloudku, priznanem konstruktorju, pionirju slovenskega tehničnega razvoja v letalstvu, avtomobilski industriji in drugod. Bloudku je kratek čas pomagal pri načrtovanju skakalnic in letalnic. Silvovo kariero pa je nepričakovano prekinila v trenutku spremenjena Titova politika do Sovjetske zveze. Silva so za leto dni poslali na Goli otok na »družbenokoristno delo«, češ da je podprl resolucijo informbiroja. Kazen je prestajal v *Petrovi Rupi*, najzglasnejšem kraju za prevzgojo kritikov, političnih nasprotnikov, prestopnikov iz partijskih vrst. Ker se je pasivno upiral šikaniranju sojetnikov (svojevrstnemu partijskemu okrutnemu trpinčenju nasprotnikov), so mu kazen podaljšali na pet let. V najinem pogovoru mi Silvo Golega otoka ni omenil; o tem sta mi povedala njegova hči Marjetka in vnuk Matija. Njuna pripoved me je presenetila in pretresla.

Po vrnitvi z Golega otoka v civilno življenje leta 1953 je imel sprva težave pri iskanju nove službe. Hotel si je ustvariti družino. Znanci na cesti so se ga izogibali, kot da je kužen – agent oblasti. Kljub vsiljeni stigmi informbirojevca je revolucionar gledal naprej. Še najprej je hotel delovati kot organizator, vendar zdaj ustvarjalnega bivanja socialistične skupnosti. Postavil je temelje Zavodu za proučevanje organizacije dela in varnosti pri delu, predhodniku zdajšnjega Zavoda za varstvo pri delu, strokovni ustanovi. Organiziral je prve izobraževalne tečaje, ki so jih obiskovali delavci, direktorji, zaposleni v podjetjih. Navzoč je bil tudi pri ustanovitvi Fakultete za varstvo pri delu v Kranju, vendar zgolj neuradno, inkognito, kot da je še naprej v konspiraciji. Zapisov o Silvovi vlogi pri vzpostavitvi sistema varstva delavcev na zdajšnjem Zavodu za varstvo pri delu mi ni uspelo izbrskati, čeprav

sem za njih prosil pristojne. Ne glede na njegov prispevek k ureditvi delavčeve varnosti v praksi so ga oblasti in vodilni funkcionarji obravnavali kot nevidnega sodelavca.

Skrbi za človeka vredno življenje se je posvečal, tudi ko so ga pri komaj petdesetih letih prisilno upokojili. Dovolili so mu, da je svojo organizacijsko žilico sproščal v delu za druge. Osrečeval je otroke, njihove starše, podjetnike. Organiziral je eno prvih počitniških kolonij za otroke v gozdu Martuljek. Otroke je razveseljeval s svojim živahnim pripovedovanjem. Za nabiranje moči socialističnih ustvarjalcev nove

S. Furlan z ženo Amalijo na proslavi borcev mednarodnih brigad v Španiji. Foto: Arhiv družine Velikanje.

ustvarjalcev nove vrednosti si je domislil počitniške domove na morju. Postal je njihov upravnik. Za plačilo mu ni bilo mar. Vedno je bil pripravljen delati prostovoljno za kogarkoli.

V svojem življenju ni doživel družbenega priznanja, zdi pa se, da ga ni niti potreboval niti pričakoval. Kljub vsem šikanam in metanjem polen pod noge je ostal zvest idejama »boja za resnico in pravico« ter »delu čast in oblast«.

Do konca življenja je ostal kritičen do ljudi na vodstvenih položajih, posebno do tistih, ki jih je poznal in so jih častili kot ikone revolucionarnih bojev. Neverjetno je, da je bil Silvester Furlan, ta izjemno pogumni človek, resnični revolucionar in demokrat, vztrajni borec za pravično družbeno ureditev, dosledni komunist po prepričanju, a nikoli v partiji, javno povsem prezrt človek. Živel je svoje, odmaknjeno življenje.

Vsako poletje je odpotoval z vlakom v Francijo na srečanje s še živečimi soborci iz francoskega odporniškega gibanja in španske državljanske vojne. To snidenje mu je osebno pomenilo največ v življenju, skoraj več kot družina, je povedala Silvova hčerka Marjetka. Obujanje spominov z možmi in ženami, s katerimi je delil težke in srečne trenutke bojev, žrtvovanja za ideale družbene pravičnosti in svobode, ga je napolnilo z življenjsko radostjo.

V zadnjih letih življenja je našel mir in veselje predvsem v vrtnarjenju, vožnji s kolesom in pripovedovanju svojih spominov. Revolucionar Silvester Furlan je umrl v Ljubljani, 30. novembra 2005.

Viri

FURLAN, SILVESTER (1978): Iz Sibirije v republikansko Španijo. V *Naši Španci*. Ljubljana: Borec.

FURLAN, SILVESTER (1978): Posvečam tankistom, padlim za republiko. V *Naši Španci*. Ljubljana: Borec.

KRŽIŠNIK, MEDARD (2000): *Pogovor s Silvestrom Furlanom I*. Posnetek, osebni arhiv.

KRŽIŠNIK, MEDARD (2000): Intervju, reportaža s Silvestrom Furlanom. *Radio Študent*.

KRŽIŠNIK, MEDARD (2002): *Pogovor s Silvestrom Furlanom II*. Posnetek, osebni arhiv.

KRŽIŠNIK, MEDARD (2017): *Pogovor z Marjetko Furlan in Matijo Velikanje, hčerjo in vnukom Silvestra Furlana*. Posnetek, osebni arhiv.